

CSALÁDOK A KITELEPÍTÉSEK ÁRNYÉKÁBAN

TANULMÁNYKÖTET

Családok a kitelepítések árnyékában

Szerkesztette
Bali János – Deáky Zita – Vámos Gabriella

Budapest 2022

Készült:

A kiadvány az ELTE BTK „Közösségépítés: család és nemzet, hagyomány és innováció” című
Tématerületi Kiválósági Pályázatának támogatásával jelent meg

Szerzők:

Ament-Kovács Bence, Bank Barbara, Benkő Levente, Helena Beránková, Bereczky Ildikó, Bimba Brigitta, Bognár Zalán, Marta Botiková, Fata Márta, Gajdos-Frank Katalin, Gatti Beáta, Göncz László, Horváth Sándor, Lábadí Károly, Marosi István, Mohay Tamás, Molnár D. Erzsébet, Murádin János Kristóf, Muskovics Andrea Anna, Nagy István, Nagy Pál, Nagy Péter, Marianna Oravcová, Papp Annamária, Papp Árpád, Petro Krisztina, Popély Árpád, Székely András Bertalan, Tóth Ágnes, Vasvári Zoltán, Zalatnay István

Szerkesztők:

© Bali János
© Deáky Zita
© Vámos Gabriella

Angol fordítás: Bodzásné Csényi-Nagy Krisztina

Szlovák fordítás: Czáborszky Szabolcs

A szlovák fordítást ellenőrizte: Marosz Diána

Szakmai lektor: A.Gergely András

A szöveget gondozta: Vámos Gabriella

Kiadja az ELTE BTK

Felelős kiadó: Bartus Dávid dékán

ISBN 978-963-489-492-6

Borítóterv: Nadas Zsófia

Tipográfia, tördelés:

Király Zoltán

Nyomdai munkálatok:

CC Printing Kft.

Felelős vezető Könczey Áron

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
Bognár Zalán „ <i>Csaknem minden családból távol van még valaki.</i> ” Magyar családok a Gupvi és a Gulág árnyékában	11
Molnár D. Erzsébet Kárpátaljai családok a „málenkij robot” árnyékában	45
Marosi István „... sokat »családizunk« és felelevenítjük a régieket.” A görögkatolikus papok és családjaik üldöztetése Kárpátalján a kommunizmus évtizedeiben (1944–1989)	57
Göncz László „ <i>Magyar voltál, azért...</i> ” (Márai Sándor) A muravidéki magyarok meghurcolása 1945-ben	68
Lábadi Károly Drávaszögi családok a délszláv háborúban.	84
Papp Árpád Az 1941-es deportálás és betelepítés trauma-sztereotípiái	90
Gatti Beáta „ <i>Aki rokon, azzal már mindjárt máshogy kapcsolódsz...</i> ” A családi kapcsolatok szerepe, dinamikája a bukovinai székelyek körében	108
Nagy István A te házad, az én házam. Német–magyar együttélés 1945–47-ben Tolna megyében ..	120
Bimba Brigitta A maradék némettség kollektív eltávolítása Kárpátaljáról – kényszerkitelepítés Szibériába	136
Murádin János Kristóf „ <i>Meghalni könnyebb, mint elválni.</i> ” Az 1944-ben szovjet fogságba hurcolt erdélyi magyar civilek otthonmaradt családjainak helyzete	151
Benkő Levente „Ötnapi munka”. Az 1944. őszi tömeges elhurcolások a székelyföldi volt internáltak és hadifoglyok emlékezetében.	166

Papp Annamária	
<i>„Minden vonathoz kiszaladtunk, és vártuk a hazatérőket”</i>	
Kolozsvári civilek emlékei a szovjet elhurcolásról	182
Bank Barbara	
Internálótábor és kényszerlakhely után – mi történt a családokkal, családtagokkal a „szabadulást” követően?	197
Horváth Sándor	
<i>„...csupasz szalma lett a fekhelyünk”</i> A magyar-osztrák határ mentéről az Alföldre kitelepített családok életútjáról	216
Gajdos-Frank Katalin	
Magyarországi német asszonysorsok 1944 után	230
Fata Márta	
Jövőről, otthonról, szerelemről. Két sváb fiatal levélváltása 1948 elején (Forrásközlés)	247
Popély Árpád	
A magyarság helyzete Csehszlovákiában a második világháború után (1945–1948)	262
Nagy Péter	
Elhurcolás, kitelepítések, szökések. Az abafalvi családok viszontagságos élete az 1940-es évek második felében.	276
Mohay Tamás	
Felvidéki telepések Baranyában. Vázlat a beilleszkedésről.	289
Petro Krisztina	
Megpróbáltatás és öröm a lakosságcsere során kitelepített nagymegyeriek emlékezetében	306
Tóth Ágnes	
<i>„...és a saját családtagjainkról is le kell mondanunk”</i>	
A háború és a kollektív büntetés hatása a német nemzetiségű családokra	321
Muskovics Andrea Anna	
<i>„Málenkij robot”</i> Személyes sorsok, utóhatások és emlékezet Tárnokon.	336
Ament-Kovács Bence	
<i>„mert parasztgazdaságot, vagy más vagyont nem adhattunk nekik”</i>	
Római katolikus német családok életstratégiái a II. világháború utáni évtizedekben a Hegyhát és a Völgység határán	352
Marianna Oravcová	
B Akció. Családok az autenticitás-nélküliség és a társadalmi kirekesztés mezsgyéjén	367

Beránková, Helena – Botiková, Marta	
Hamuvá porlott élet	
Életsorsok a 20. század derekán. Karol Jaroň – csehszlovák könyvkiadó, tipográfus, bibliofil és kulturális szervező	384
Nagy Pál	
Telepek és telepelf számolási törekvések az 1960-as években	393
Székely András Bertalan	
Egy kimagasló erdélyi társadalomtudós szenvedéstörténete	
Újabb adalékok Venczel József viszontagságos életéről és meghurcolásáról	407
Bereczky Ildikó	
A harkányi református parókia a délszláv háború kezdetén	423
Zalatnay István	
Erdélyi menekültek az 1980-as évek után	439
Vasvári Zoltán	
20. századi asszonyors egy emlékkönyv tükrében	444
Hivatkozott irodalom	451
Szerzőink	467

Molnár D. Erzsébet

Kárpátaljai családok a „málenkij robot” árnyékában

Kárpátalján az 1944 őszen kezdetét vevő szovjetizálás minden tekintetben átalakította a régió politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedését. A hatalomváltás hozta új életforma a szovjet séma lokális kivetítését jelentette az újonnan szerzett területre, és a több dimenzióban megkezdődő szovjetesítés nagymértékben hatott a területen élő lakosság életére.

A szovjet rendszer kiépítésének folyamatában a kárpátaljai magyarságot ért legdrasztikusabb intézkedés kétségkívül a magyar férfilakosság tömeges elhurcolása, a „málenkij robot” volt. E tragikus intézkedést megelőzte a régiót megszálló 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának ülészése 1944. november 12-én, amikor meghozták az akkor még szigorúan titkos 0036. számú határozatot, amelyben elrendelték a területen élő 18–50 éves korú német és magyar nemzetiségű hadköteles személyek összeírását, majd ezt követően külön osztagokban, listák szerint, konvoj alatt hadifogoly-gyűjtőhelyre történő irányítását.¹ Másnap, november 13-án Kárpátalja-szerte falragaszok jelentek meg *Városparancsnokság 2. számú parancsa* címmel, amely minden nagyobb településen hirdette a 18–50 év közötti magyar és német nemzetiségű férfilakosság jelentkezési kötelezettségét. A parancs tartalmazta továbbá azt is, hogy abban az esetben, ha valaki nem teljesíti a parancsot, akkor haditörvényszék elé kerül. A jelentkezés utolsó napjaként a hatóságok november 16-át jelölték meg.

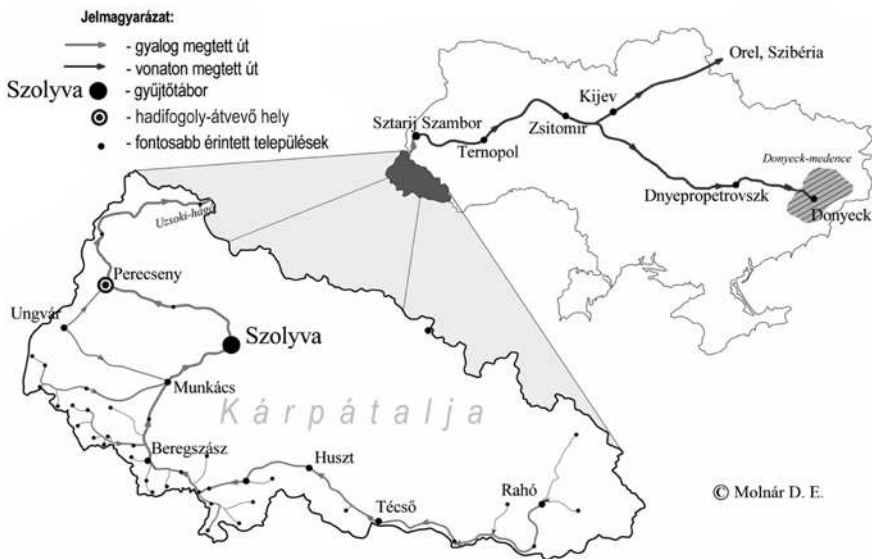
A falragaszokon kívül a községekben naponta többször is kidobolták a felszólítást. Ezután megkezdődött az emberek tömeges összegyűjtése, amelynek különböző módszereit alkalmazták a szovjet hatóságok helyi képviselői. Egyes településeken igazolás átvételének indokával gyűjtötték össze az embereket, mely igazolás feljogosította őket a szabad közlekedésre a Vörös Hadsereg által „felszabadított” területen. A november 16-ig magukat regisztráltató személyek abban a hitben voltak, hogy csak egyszerű nyilvántartásba vételről van szó, így november 18-án csak azért mentek el újra a jelentkezési helyükre, hogy visszavegyék

A Városparancsnokság 2. számú parancsa
(A parancs eredeti példánya megtalálható a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont gyűjteményében).

¹ Dupka Gy. – Korszun A. 1997. 71–73.

igazolványukat. Azonban ekkor már fegyveres örök várták őket, nem mehettek haza, nem hagyhatták el a helyi gyűjtőpontokat.² Más községekben – és a legtöbb helyen – a mindössze három napig tartó jóvátételi, helyreállító munka, a „kis munka” volt a magyarázat. Akik ruszinnak, ukránnak vagy szlováknak vallották magukat – mivel a nemzetiséget önbevallás útján állapították meg – vagy a „Miatyánkot” el tudta mondani ruszinul vagy szlovákul, azok kaptak igazolást és hazamehettek. Miután a legközelebbi városparancsnokságon a környező településekről összegyűjtötték az embereket, szigorú, fegyveres katonai kísérettel gyalog indították őket útnak a szolyvai gyűjtőtáborba. A tábor a szovjet hatóságok építették ki a magyar honvédség korábbi kaszárnyájából, és annak a lágerrendszernek lett a része, melynek központja Sztarij Szamborban működött. Az első gyalogos menetszlopokat 1944. november 18-án indították el.

Az elhurcolások útvonala. Szerkesztette: Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István

A gyűjtőlágerben az embertelen körülmények, az éhezés, a járvány és a hideg következtében a deportáltak között aratott a halál. A szolyvai megpróbáltatásokat túlélőket kiéheztetve, átfagyva, emberi méltóságukban megalázva, továbbhajtották az Uzsoki-hágón keresztül Sztarij vagy Novij Szamborba, ahol bevagonírozva őket, megkezdődött kiszállításuk a Szovjetunió különböző lágereibe, ahonnan nagy részük soha nem tért vissza.

A régióban 1944 decemberében került sor a deportálások második hullámára, amely még a területen maradt német nemzetiségű polgárokat érintette, és amely tulajdonképpen a Szovjetunió Államvédelmi Bizottsága 7161. számú rendeletének a kárpátaljai megvalósí-

² Bognár Z. 2012. 50.

tása volt. Ennek alapján szovjetunióbeli munkára – konkrétan a Donyec-medencei szénbányákba – irányították a német nemzetiségű, munkaképes, 17–45 év közötti férfiakat és a 18–30 év közötti nőket is.³

Az elhurcolások során a szovjet fegyveres szervek nem tartották be a parancsban saját maguk által meghatározott alsó és felső korhatárt: míg a novemberben megjelenő parancs a 18–50 év közötti magyar és német nemzetiségű férfilekosságra vonatkozott, nagy számban vittek el a 18. életévüket be nem töltött fiatalkorúakat és 50 éven felüli idős személyeket is. A rendelkezésre álló adatok arra engednek következtetni, hogy a legidősebb elhurcolt 1868-ban született, vagyis 1944-ben 76 éves volt.⁴ Levéltári forrásokkal is igazolható adatok szerint a kárpátaljai elhurcoltak száma körülbelül harmincezerre becsülhető.⁵ Mindez önmagában is feltételezi a deportálások tragédiájának kollektív voltát és azt is, hogy a régióban gyakorlatilag nem volt olyan család, amely ne lett volna érintett benne.

Az elhurcolások – folyamatában és következményeiben – különböző módon és több dimenzióban is érintették a kárpátaljai családokat. Már a regisztrálásra, illetve gyülekezésre felszólító parancs kihirdetésekor megjelent a családtagokat érintő retorzióval való fenyegetőzés a jelentkezés elmulasztása esetén, így többen már a hozzátartozóik védelmében is eleget tettek a felszólításnak:

„Kidobták, hogy minden férfi 18 évtől 50 évig, azonnal jelentkezzen háromnapos munkára, háromnapos étellel és takaróval... De nem is egyszer dobolták ki, hanem minden órában reggeltől estig, és még úgy dobolták, hogy aki nem jelentkezik, annak kiirtják mindenféle familiáját.”⁶

Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az embereket nem három napig tartó jótételi munka céljából gyűjtötték össze, illetve, hogy milyen körülmények uralkodnak a szolvyai gyűjtőtáborban, a családtagok – bár mozgásterük meglehetősen korlátozott volt – mindent megtettek, hogy elviselhetőbbé tegyék az elviselhetetlent szeretteik számára. Amit elsősorban tenni tudtak, és ami egyben túlélési lehetőséget is jelentett sok fogoly számára, az az élelempótlás volt. Kárpátalja-szerte a hozzátartozók többféle módját alkalmazták az élelem Szolvyára történő eljuttatásának: egyes településeken helyben rakták a szekérre az élelmiszercsomagokat, majd azokat a gyűjtőtáborig hajtották. Máshol az asszonyok csoportokba szerveződve indultak el batyukkal, kosarakkal és hol gyalogosan, hol vonattal, vagy a vonat tetején kapaszkodva igyekeztek eljutni Szolvyáig.⁷

Az élelemljuttatási próbálkozások folyamatában a családtagok meglepően sok esetben szenvedtek el további traumákat, ami leginkább valamilyen betegség, vagy baleset formájában, illetve ezeknek tragikus következményeiben nyilvánult meg. Előfordult például, hogy a gyalogút során a lágerbe igyekvő feleség egy rossz állapotban lévő hídról leszédült a mély-

³ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), F.P.–14., op.1., od.zb. 52.

⁴ KTÁL, F.P.–14. op.1. od. zb. 216.

⁵ KTÁL, F.P.–14. op.1. od. zb. 215–232.

⁶ Nagy András beregszászi elhurcolt visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2006. július.

⁷ Bagu B. 2004. 101.

be,⁸ vagy a hidegben történő gyaloglás, várakozás során szerzett betegségnek lettek végzetes következményei. Az egyik legmeggrázóbb, az egész családot magával rántó tragédia a Dancs család története:

„A családból négy férfi indult útnak azon az emlékezetes novemberi napon: apa és három fia. Nemsokára éhség és járvány pusztított a szolyvai szögesdrótos gyűjtőtáborban, ahová elhurcolták őket. Margit, az egyetlen dédelgetett lány vállalkozott rá, hogy megpróbál némi eleséget bejuttatni apjának és bátyjainak. Tífusszal megfertőzve, betegen tért haza, a gyilkos kór pár nap alatt végzett vele. Az anya, bánatával harcolva, most már a saját hátára kötötte fel a hátizsákot és útnak indult, hogy szerettei közelébe juthasson. Csak a munkácsi állomásig jutott, ahol egyik csomagja az ütközőbe akadt és a robogó vonat maga alá rántotta. Nem sokkal később jött a hír, hogy a táborban meghalt Józsi is. Élt 18 évet. Pali bácsit, a családfőt ugyan hazaengedték, de a reá szakadó bánattal egész életében súlyos beteg maradt.”⁹

Az élelmiszercsomag bejuttatása a láger szögesdrótkerítése mögé és eljuttatása a célszemélyhez mindig az örök jóindulatától függött. Sok elhurcoltnak ezek az otthonról eljuttatott élelmiszercsomagok mentették meg az életét:

„Nekem annyi volt a szerencsém, hogy drága jó édesanyám minden második héten élelmet hozott nekem. Mindig csak amit tudott: kenyeret, szalonnát, lekvárt, egy kis zsírt, almát, de már ennyi is elég volt, hogy éhen ne haljak. [...] Neki köszönhetem, hogy Szolyván nem haltam éhen. Kétszer adott nekem életet: először 1925. január 3-án, majd pedig 1944 novemberétől 1945 februárjáig.”¹⁰

Mások nem voltak ilyen szerencsések: bár a feleség tízszer is járt Szolyván és az örök mindannyiszor elvették tőle az eleséget, egyetlen egyszer sem juttatták el a fogolyhoz, aki végül éhen halt.¹¹

Egyes településről, például Viskről, az asszonyok hivatalosan kísérelték meg engedélyeztetni a szolyvai *lágerparancsnokságtól az élelem és ruházat bejuttatását, azonban kérelmük elutasításra talált.*¹²

A foglyok Szolyváról történő továbbszállítása után megszűnt az élelem otthonról történő pótlása és a kapcsolattartásra sem volt ezután lehetőség a családtagokkal.

Mind a deportált személyek Szolyván tartásának idején, mind a fogolycsoportok Szolyváról való továbbvitele után a hozzátartozók minden tőlük telhetőt megtettek, hogy hazasegítsék fogságban lévő családtagjaikat: kérelmeket írtak a helyi népbizottságokhoz¹³ és

⁸ Bagu B. 2004. 101.

⁹ Dancs Pálné elmondása alapján. A visszaemlékezés a Beregsomi Általános Iskola gyűjteményében található.

¹⁰ Lengyel Ferenc, beregszászi elhurcolt visszaemlékezése. Az interjú időpontja 2004. szeptember.

¹¹ Bagu B. 2004. 101.

¹² Bimba B. 2019. 90.

¹³ Helyi/községi szintű képviseleti szervek Kárpátalján 1944 októberétől 1946 márciusáig (amikor a közigazgatási változtatások értelmében a népi bizottságokat falusi tanácsoknak nevezték el).

Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsához¹⁴ is. Az uralkodó állapotokat és a kétségbeesett próbálkozásokat jól szemléltetik azok a helyi népbizottsági tagok által írt jelentések, amelyek arról tanúskodnak, hogy a járási bizottság hivatali épülete minden nap várakozó nők százával van tele, akik sírnak vagy kiabálnak, és addig nem akarják elhagyni a helyiséget, amíg a népbizottság tagjai levelet nem írnak az illetékeseknek az elhurcolt férfiak hazaengedése ügyében.¹⁵

Egyes településről az emberek végső kétségbeesésükben Budapesttől és a magyar kormányzervektől kértek segítséget és közbenjárást. A kérvények sokatmondóak a hazatérő foglyok állapotára vonatkozóan:

„Az elhurcolt férfiakat az itthoni sok-sok megpróbáltatás között is – csendes reménységgel helyettesítették a közeli viszontlátás reményében a gyenge nők és gyermekek. Amióta azonban a táborlistákról [a gyűjtőtáborban lévőkről – S. T.] a néhány hazaengedett, szinte élőhalott ember hírt hozott, azóta a csendes reménység a legsürgetőbb aggodalommal és kétségbeeséssé változott. Ugyanis a néhány 45–50 éves hazatért ember a legelhagyottabb külsővel, a legszánalmasabb ruházattal és oly állapotban tért haza, hogy most mind fekvő beteg s talán soha többé nem lesznek egészségesek.”¹⁶

Dálnoki Miklós Béla, az Ideiglenes Nemzeti Kormány elnöke nem egyszer kísérelt meg közbenjárni a szovjet vezetéssel az elhurcoltak hazaengedése érdekében. Az 1944. december 26-án, illetve az 1945. január 7-én kelt levelében is szót emelt a polgári lakosság tömeges elhurcolása ellen, kitérve a Kárpátalját is érintő deportálásokra, azonban a szovjetek a magyar kormányzervek kérésére sem engedték el a foglyokat, sőt az elhurcolások tovább folytatódtak.¹⁷

A hozzátartozók által írt kérvények egy része a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban található. 1990–91-től, a téma tabu jellegének megszűnése után, a helyi sajtó is a széles nyilvánosság elé tárt számos, az elhurcolásokkal kapcsolatos forrást, visszaemlékezést, az elhurcoltak hazaengedése ügyében írt kérelmet, amelyekből információt nyerhetünk az itthon maradt családok helyzetéről is. Tartalmi szempontból három fő elemet fontos kiemelni, amelyek valamennyi kérelemben megtalálhatóak: az elhurcoltak ártatlanságának hangsúlyozása, az egész települést sújtó munkaerőhiány kiemelése, illetve kilátástalan helyzetbe került családok problémáinak a bemutatása. Találkozhatunk idős, beteg szülők által írt kérvényekkel, akiknek mindegyik gyermeke a szovjet fogság elszenvédőjévé vált.¹⁸ Egy beregszászi, 70 éves vak édesapa például három elhurcolt fia hazaengedését kéri. Kérvényéből

¹⁴ Legfőbb hatalmi szervként működő testület Kárpátalján 1944 októbere és 1946 januárja között. Hivatalosan végrehajtó és törvényhozó szerepet egyaránt betöltött, azonban a gyakorlatban pszeudo kormányként Moszkva utasításait hajtotta végre.

KTÁL, F. P–14. op. 1. od. zb. 204–210.

¹⁵ Bimba B. 2018. 84.

¹⁶ Stark T. 2010. 249.

¹⁷ Bognár Z. 2009. 57–58.

¹⁸ Csanádi Gy. 1991. 6.

megtudhatjuk, hogy mivel a felesége is idős, beteges és mindhárom fiúkat elhurcolták, nincs, aki bevesse, megművelje a kis földjüket, amiért egész életükben dolgoztak.¹⁹

A források és a visszaemlékezések alapján elmondható, hogy az elhurcolások következtében olyan családmockok alakultak ki, amelyekben meghatározóvá vált a nők, gyakran sokgyermekes édesanyák családfenntartó szerepe, akik sokszor minden erőfeszítésük ellenére sem tudtak élelmet tenni az asztalra: „A legjobban mindig az fáj, ha a gyermekek enni-válót kértek, és nem tudtam adni nekik.”²⁰ A nagyobb gyerekek bevonása a gazdálkodásba, a háztáji munkálatokba mindennapos volt, akár úgy is, hogy a gyermeknek félbe kellett szakítania tanulmányait. „Volt, hogy úgy műveltük a földet, hogy a járomba fogott tehénnek fogni kellett a szarvát, de közben a gép hol előre, hol hátra ráncigált engem. Tizenkét éves gyerekként már javában dolgoztam. [...] Gyerekként az ökröket alig tudtuk befogni.”²¹

Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a családfenntartóvá vált nőknek úgy kellett megbirkóznuk a rájuk szakadt teendővel és úgy kellett talpon maradniuk a szovjet hatalomváltás és az elhurcolások következtében kialakult új élethelyzetben, hogy a családtagok elvesztése okozta traumát nem volt idejük és lehetőségük feldolgozni.²²

Szomorú jelenségként említhető, hogy számos, 1944 végén, vagy 1945 első felében született gyermek már nem, vagy legfeljebb fényképről ismerhette meg édesapját. Ők a „málenkij robot” áldozatainak posztumusz gyermekeiként tarthatóak számon, egyikük a következőképpen ír az őket ért tragédiáról: „Tőlem sem vett búcsút az édesapám, mert még nem szült meg az édesanyám. Itt hagyott bennünket, öt gyermeket, a legkisebb betöltötte a három évet.”²³

Az 1944 őszét követő hónapokban, években valamennyi érintett családban jelen volt a gyász, sok özvegygé lett asszony öltött magára gyászruhát a férj

Horváth Bálint elhurcolt családja
(A fotó másolata megtalálható a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont gyűjteményében).

¹⁹ KTÁL, F.P–14., op.1., od. zb. 213.

²⁰ Bagu B. 2004. 102.

²¹ Mádi B. 2019. 109–110.

²² Bagu B. 2004. 103–104.

²³ Ismeretlen szemtanú visszaemlékezése. A kézirat megtalálható az Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont gyűjteményében, korábban Nagy Amália, beregszászi lakos tulajdonát képezte.

halálhírének megérkezésekor, amit aztán évekig viselt. Az édesapák halála sok ezer kisgyerek gyermekkorát árnyékolta be: „Engem az anyám olyan komolynak nevelt, hogy már gyermekként sem tudtam jóízűen nevetni. Apámra emlékezve, 7 éves koromig fekete szalagot font a hajamba.”²⁴

Az elhurcolások magas aránya is feltételezi és számos példa is alátámasztja, hogy a régióban nem volt olyan család, amely valamilyen módon ne lett volna érintett, ahonnan valaki ne hiányzott volna. Gyakori volt a többszörös érintettség is, amikor testvérek váltak – akár édesapjukkal együtt – az elhurcolások áldozatává. A visszaemlékezések, a rendelkezésre álló forrásokkal megegyezően arról tanúskodnak, hogy voltak szélsőséges esetek, amikor egy családból három fiúgyermeket is elvittek és egyik sem tért vissza, vagy az öt fiúgyermek közül mind az öten a szovjet fogság elszenvédőivé váltak, akik közül kettőnek szintén nem adatott meg a hazatérés lehetősége.²⁵

Cibla Mihály (balra) és Cibla József (jobbra) elhurcoltak²⁶
(A fotók a Cibla család tulajdonát képezik, másolatuk megtalálható a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont gyűjteményében).

²⁴ Szabó Béláné Tar Ilona visszaemlékezése, 1991.

²⁵ Imre Bertalan elmondása alapján lejegyezte Imre Gyula Pál. Beregszász, 1972.

²⁶ Cibla Mihályt (balra) „málenkij robot”-ra hurcolták. Cibla József, (jobbra) Cibla Mihály fia, akit édesapjával együtt hurcoltak el 18 évesen. Az apa szeme láttára élve temették el a tömegsírban, miközben őt puskatussal ütötték.

A „málenkij robot”-al párhuzamosan több, szovjetek által vezérelt intézkedés okozta családtagok hiányát az 1940-es évek végén a kárpátaljai családokban. Ezek közül kiemelendő az úgynevezett donbászi munkaszolgálat, amely alatt a szovjet hatalom azon intézkedését értjük, amelynek értelmében Donyec-medencei bányáüzemi munkára küldték a katonaköteles korba lépett fiatalokat, amely Szovjetunióban széles körben alkalmazott módszer volt a bánya- és nehéziparban való munkaerő-szerzésre.²⁷ A szovjetek által bekebelezett Kárpátalján 1947-től vezették be a katonaköteles korba lépett korosztály Donbászra küldését. A hivatalos propaganda arról szólt, hogy a szovjet vezetés szakmát ad ezen ifjak kezébe, ezért küldik őket a Donyec-medence bányavárosaiban létrehozott FZO-iskolákba.²⁸

Hivatalosan nem mondták ki az intézkedés nemzetiségi jellegét, a rendelkezésre álló adatok mégis arra engednek következtetni, hogy Kárpátalján a magyar nemzetiségű fiatalok felülreprezentáltak voltak, főleg, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy 1947–1952 között a régió katonaköteles magyar fiataljait megbízhatatlanság okán nem sorozták be katonának, és a sorkatonai szolgálati idejüket a bánya- és nehéziparban végzett munkaszolgálatlalt kellett letölteniük.²⁹

A „málenkij robot” sokkjából még magukhoz sem térő családtagok mindent megtettek annak érdekében, hogy elkerüljék 17–18 éves fiaik erőszakos elvitelét: bújtatták őket a pincékben, pajtákban, ágyban bevetett dunyhákban, vagy a közeli erdőkben, de a rajtaütésszerű razziák miatt a többség nem kerülhette el a munkaszolgálatot. Számos visszaemlékezés tanúskodik arról, hogyan érintették együttesen a családok jelentős részét az 1944-es elhurcolások és a donbászi munkaszolgálat:

„Akkor is becsaptak bennünket. Mert arról volt szó – húsz évesek voltunk – hogy visznek katonának 1947-ben. És a szénbányába vittek. Én éppen egy év, hogy nem estem bele a háromnapos munkába. Nekem két bátyám halt oda. Egyik volt 19, a másik 21 éves. Egyiket halva Szolvjáról édesapám küldte haza. Apám is ott volt.”³⁰

„Beleestem ebbe a donbászi menetbe, Donbászra hordták az embereket. Jobban mondva előtte vitték a „háromnapos embereket.” Ez volt ’44-ben. Akkor még én kicsi voltam, a bátyám beleesett, azt elvitték apámmal együtt. Mind a kettő odamaradt és utána én odafejlődtem és ősszel már cserez vojenkomát [a Hadkiegészítő Parancsnokságon keresztül – M. D. E.] akkor elvittek.”³¹

Kegyetlen családi traumának a színtere lett a „málenkij robot” közvetlen tragédiájától megmenekülő egyetlen magyarlakta település Kárpátalján, az ungvári járási Gálóc község. Bakajsa József községi bíró ugyanis, tudomást szerezve a szovjetek deportálási szándékáról,

²⁷ Oficinszkij R. 2010. 251.

²⁸ FZO-iskola (fabricsno-zavodszkoje obucsenyije, vagyis gyári-üzemi képzés) – a donbászi munkaszolgálat hivatalos megnevezése. A FZO-iskolák intézményét a szovjet vezetés 1940. október 2-i Az állami munkástartalékokról c. kormányrendelete alapján hozták létre.

²⁹ Molnár D. E. 2015. 113–114.

³⁰ Punykó M. 1993. 111.

³¹ Tóth Béla, donbászi munkaszolgálatos visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2001 május.

azonnal kiértéskítette az érintetteket, hogy a kijelölt napon egy 15 évnél idősebb fiú vagy férfi se tartózkodjon otthon.³² Így mentette meg a bíró a falu férfilakosságát, aminek következtében a szovjetek letartóztatták, agyba-főbe verték, aminek következtében elméje megbomlott, a családtagok pedig megbélyegzett személyek lettek a hatalom szemében:

„...nem is másod-, hanem harmadrendű embereknek kellett magunkat tartani. A tanítók is [azt hajtogatták], hogy hazaárulónak vagyok a fia. Mikor felelni kellett történelemből vagy magyarázott a tanár, még példának is felemlítették apámat. »Állj föl, Bakajsza! Nézzétek, gyerekek, az áruló olyan, mint Bakajsza apja is: szovjetellenes, kolhozellenes, a nép ellensége«” – meséli Bakajsza Csaba, az egykori bíró kisebbik fia.³³

A bátor falubíró gyermekei soha nem tudták kiheverni az őket ért traumákat.

A „málenkij robot” nemcsak folyamatában, de következményeiben is ketté tört sorsokat. Például a felsőbb végzettséget szerezni vágyó fiatal túlélők számára nem volt akadálymentes a továbbtanulás: „1947-ben érettségiztem, és felvételizni próbáltam az Ungvári Állami Egyetem orvosi karára. Bőven elégséges pontszámaim ellenére nem jutottam be, lágeri múltam miatt.”³⁴ Nemcsak a túlélők részesültek ebben a negatív diszkriminációban, de volt rá példa, hogy a „málenkij robot”-ban érintett családok fiatalabb generációhoz tartozó tagjai számára is akadályt jelentett a felvételinél, hogy felmenőik között deportáltak voltak. Ezek a fiatalok ugyanis politikailag megbízhatatlannak számítottak, sokukat nem vették fel a Komszomolba³⁵ sem, ami pedig a továbbtanulás hallgatólagos feltétele volt.³⁶

Több példa is említhető, ahol az utódokban transzgenerációs trauma alakult ki az édesapa elhurcolása miatt. A transzgenerációs trauma valószínűsíthetően azért is alakulhatott ki, mivel a visszatérés után nem adatott meg a kibeszélés lehetősége. Konkrét példaként említhető egy eset, amikor az édesapa hazatért ugyan, de az átélt borzalmak fizikailag és lelkileg is megtörték. Azonban a családját megkímélendő, sok évig nem beszélt a lágerélményeiről, csak élete végén, a betegágyán mesélt a kibírhatatlan szenvedésről lányának, aki annak ellenére, hogy édesapja lágerből való hazatérését követően született, az ő életében is fájdalmasan jelen volt az elhurcolás emléke. Máiig csak sírva tud mesélni az édesapjával történekről:

„Az arcán mindig ott volt a szomorúság, mint a legtöbb elhurcoltnak, aki lágerben volt. Az arcukon, a lelkükben mély nyomot hagyott, azt a bánatot soha nem tudták elfelejteni. Szegény mindig azt mondta nekem, hogy rémálmaiban gyakran újraéli a lágerbéli körülményeket és bánásmódját. Mélyen belevésődött, meghatározta a további

³² Molnár D. E. 2020. 34–38.

³³ Zelei M. 2017. 146.

³⁴ Horváth L. 2017. 165.

³⁵ Össz-szövetségi Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség, az Szovjetunió Kommunista Pártja ifjúsági szervezete.

³⁶ Orosz I. 2007. 182.

*életét csakúgy, mint mindegyik sorstársának. Nem akarta magyarázni a kínzásokat, csak amit elmondott, azt tudtam átadni.*³⁷

Példájukon is beigazolódni látszik Singer Zsuzsa állítása, miszerint az elhurcolás traumája nehezen feldolgozható az elhurcolást elszenvedő személy és gyermekeik számára egyaránt, a „hallgatásra ítélet” pedig a trauma generációk között átadódásához vezet.³⁸

Sokak esetében szintén máig ható lelki fájdalmat okoz, hogy az elhurcolások miatt édes-apa nélkül kellett felnőniük: „Nagyon jól esik, hogy néha valaki gondol ránk... Nekünk már csak az emlékezés maradt, ha fel is szakadnak a sebek [...] de azért jól esik kisírni magunkat, ha már a sírjaiknál nem sírhattunk.”³⁹ Az elhurcolások közvetlen és közvetett következményei mellett túlélők és családtagok számára tehát az egyik legnehezebb feladat a túlélők számára az elhurcolások alatt átélt megpróbáltatások – a szenvedés, a megaláztatás, az állandó bizonytalanságérzet, a halál folyamatos jelenlétének – lélektani feldolgozása volt.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy Kárpátalján gyakorlatilag nem volt olyan család, amely ne lett volna érintett – akár többszörösen is – a „málenkij robot” tragédiájában. Az elhurcolások maguk alá temették az egyént és a családot, mint mikroközösséget. A családok deportálása következtében az otthonmaradt asszonyokra hárultak a családfenntartás nehézségei egy olyan vészterhes, nélkülözésekkel teli időszakban, amit a világháború vége és a szovjet hatalomváltás fémjelzett. Mindez nagyban hozzájárult a nők családban betöltött korábbi szerepének megváltoztatásához. Megjegyzendő, hogy a női szerepvállalás megváltozása a második világháború után általános társadalmi jelenségként tartható számon. Kárpátalján ezt a folyamatot jelentősen felgyorsította az elhurcolások okozta kényszerhelyzet, ugyanúgy, ahogy a gyermekek korai felnőtté válását azáltal, hogy a korábbinál sokkal nagyobb felelősség hárult rájuk, és nekik is hathatósan ki kellett venni részüket a különböző munkálatokból. Az elhurcolt szeretteik miatti fájdalom, a kiszolgáltatott élethelyzetbe kerülés, a kettétört emberi sorsok miatt véleményünk szerint az elhurcoltakon túl a családtagok is beleillenek abba a fogalmi keretbe, amely alatt a „málenkij robot” áldozatait értjük.

Hivatkozott irodalom

Bagu Balázs

2004 *Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.

³⁷ Tóbak Klára, Tóbak Lajos „málenkij robotra” deportált túlélő lányának visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja 2016 július.

³⁸ Singer 2010. 39.

³⁹ Szabó Béláné Tar Ilona visszaemlékezése. 1991.

Bimba Brigitta

- 2018 Az otthon maradt nők sorsa az 1944-es őszi deportálás időszakában. In Dupka György – Zubánics László (szerk.): *„Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre...” Múltidézés a Kárpát-medencében: szovjet katonai megtorlás, Gulág- és Gupvi-táborok, áldozatok, emlékhelyek.* Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 83–94.
- 2019 Kérelmek és beadványok – női közbenjárás a Kárpátaljáról malenkij robotra hurcolt férfiak ügyében. In Dupka György (szerk.): *„Kitárni az ország és a világ előtt az igazságot.” Gulág – Gupvi-kutatók nemzetközi fóruma 2018.* Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 83–98.

Bognár Zalán

- 2012 A kárpátaljai magyar és német polgári lakosság tömeges elhurcolása a Szovjetunióba. *Orpheus Noster* IV. (2) 46–60.
- 2009 Malenkij robot, avagy a polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról Szovjetunióbeli kényszermunkára 1944–45-ben, különös tekintettel a németként deportáltakra. In Uő. (szerk.): *Malenkij robot. „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini légerekbe 1944/45–1955.* Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 13–72.

Csanádi György

- 1991 „Engedjétek haza férjeinket, fiainkat, apáinkat, testvéreinket!” *Kárpáti Igaz Szó* LXXII. (196) 6.

Dupka György – Korszun Alekszej

- 1997 *A „malenykij robot” dokumentumokban.* Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest.

Horváth László

- 2017 Élet a halál árnyékában. Emlékeim a malenkij robotról. In Dupka György (szerk.): *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet légerekben (történetek, visszaemlékezések, emlékiratok).* Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 75–164.

Mádi Bianka

- 2019 Ugocsa-vidéki népcsoportok internálásának folyamata. In Dupka György (szerk.): *„Kitárni az ország és a világ előtt az igazságot.” Gulág – Gupvi-kutatók nemzetközi fóruma 2018.* Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 105–120.

Molnár D. Erzsébet

- 2015 Munkaszolgálaton a Donyec-medencében (Kárpátaljai magyarok a donbászi FZO-iskolákban). In Dobos Sándor – Szamorovszkyné Nagy Ibolya (szerk.): *Mercurius Veridicus Novus. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanulmánygyűjteménye.* „Grafika” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 106–139.

2020 Bakajsz József. In Czókos Gergely – Kiss Réka – Máthé Áron – Szalai Zoltán (szerk.): *Magyar hősök. Elfeledett életutak a 20. századból*. Mathias Corvinus Collegium Alapítvány – Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Mandiner.hu, Budapest, 43–39.

Oficinszkij Román

2010 Munkaerő-toborzás a Donbászra. In Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 251–252.

Orosz Ildikó

2007 *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)*. PoliPrint, Ungvár.

P. Punykó Mária

1993 *Reggelt adott az Isten. A szenvedés évei kárpátaljai népi elbeszélésekben*. Györffy István Néprajzi Egyesület, Debrecen.

Zelei Miklós

2017 *A kettézárt falu*. Kortárs Kiadó, Budapest.

Felhasznált források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

F.P–14. op.1. od.zb.52.

F.P–14. op.1. od.zb. 204–210.

F.P–14. op.1. od.zb. 213.

F.P–14. op.1. od.zb. 215–232.

Visszaemlékezések

Dancs Pálné visszaemlékezése. A visszaemlékezés a Beregsomi Általános Iskola gyűjteményében található.

Imre Bertalan elmondása alapján lejegyezte Imre Gyula Pál. Beregszász, 1972.

Lengyel Ferenc, beregszászi elhurcolt visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja 2004 szeptember.

Nagy András beregszászi elhurcolt visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2006 július.

Szabó Béláné Tar Ilona visszaemlékezése. *Kárpáti Igaz Szó* 1991. szeptember 25. LXXII. (176) 6.

Tóth Béla, donbászi munkaszolgálatos visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2001 május

the communist persecution of the Church. Also, what were the consequences for families of remaining faithful to the Catholic Church.

Mohay Tamás

Highland Settlers in Baranya. An Outline of Integration

In my thesis I summarize the main results of my ethnographic fieldwork in Némethbóly, Feketeerkény and some smaller villages in the area, which I carried out in 1981–83 on the topic of the integration of Hungarians resettled from Czechoslovakia to Hungary after the Second World War.

One of the many historical traumas of the middle of the 20th century was the Hungarian-Czechoslovak population exchange in 1947–49. The history of this is well explored, in general as well as in relation of certain regions. Less well-known are the socio-cultural integration processes that began in the new environments of the Highland Hungarians scattered throughout Hungary and took place in the following decades. Such changes can be revealed mainly by ethnographic methods, because the written source material is scarce and less reliable.

After their relocation in Baranya county, the Highlanders were placed mainly in villages inhabited by German nation. The local population was subjected to displacement, which was imposed in 1945 by the Convention of the Victorious Great Powers in Potsdam on the basis of collective guilt. For this reason, the new inhabitants were received with great distaste in the regions inhabited by the Germans. The settlers suddenly found themselves in a real minority situation from their original, ethnically pure Hungarian environment, both ethnically, religiously and culturally.

The first generation, relocated as adults, struggled a lot with the experience of being an outsider. Their children and grandchildren felt more at home, entered into marital relationships with the locals, and moved elsewhere. The settlers of the Highlands were much less of a coherent society than the Szeklers of Bukovina, who at the same time were also housed in German villages. The oppressed Germans, in their own way, tried to remain more or less “invisible” for decades until the regime change of 1989–90. Both groups were equally affected by the violent collectivization of peasant estates, which completely changed the basics of living, social relations and values. All this contributed to the slow rapprochement, which did not become a full-scale assimilation by the early 1980s.

Molnár D. Erzsébet

Carpathian Families in the Shadow of the “Malenkey Robot”

“Malenkey robot” can be considered as the most tragic Soviet measure that hit the Transcarpathian Hungarians at the end of the World War II. It was an ethnic cleansing which began in November 1944 and according to available archival sources we can state that approximately 30 000 people were deported from the region to the Soviet prisoner-of-war

camps. The deportations affected all Hungarian-inhabited settlements in Transcarpathia. About one-third of the prisoners could not return to their homeland because they did not survive hunger, inhumane conditions and treatment. In addition to the direct victims of the deportations, the family members of the deportees can also be included in the framework of interpretation that we mark as the victims of the “malenkey robot”. As a result of the deportation of the heads of families, the women who remained at home were faced with the difficulties of maintaining their family during such a hard period which was marked by the end of World War II and the change of Soviet power. All of this has greatly contributed to changing the previous roles of women in the family. It was typical that children had to grow up faster, as they had a much greater responsibility than before and had to take an effective part in the various jobs to help their mother. The purpose of this paper is to present the living conditions of the family members of deportees and how they were affected by the deportation.

Murádin János Kristóf

“It’s easier to die than to be separated.”

The situation of the families of Hungarian civilians from Transylvania who were taken into Soviet captivity in 1944

The study presents the situation of the families of those Hungarian civilians who became prisoners in the Soviet Union, being captured by Soviet troops in Northern Transylvania during September–November 1944. This paper presents only few phrases the process of deportation and the number of those taken away, as well as the locations and lengths of their captivity. There were approximately 25.000 Hungarian men and boys taken by force from all over Northern Transylvania. The time spent in captivity in most of the cases was 4 years, but sometimes it took even 8–9 years. One third of the prisoners died in captivity. The study concentrates especially on the situation of the deported people’s families remained at home. In this way it describes the efforts of relatives to liberate them, by presenting their unsuccessful interventions at political parties, contemporary press and churches. After that, the different methods of communication between the prisoners and their families will be analysed, for example: the spontaneous practice of short message sending, called „stonepost”, the mail service of forced labour camps and the news delivered by those survivors, who came home earlier than others. Furthermore, the liberation process of the prisoners and their returning home will be demonstrated, with focus on the assistance of the contemporary society and on the first contact between the survivors and their relatives. The fact of the Soviet captivity was a taboo subject during the Communist era. A real change in this situation was brought only by the revolution in 1989. In this way, the study finally summarizes the evolution of collective remembrance by offering a review on the monuments regarding the Soviet captivity of Hungarian civilians from Transylvania. The source material of the study consists of specialist books, studies, memoirs, press articles, as well as interviews with survivors and their relatives made by the author.

Szerzőink

Ament-Kovács Bence PhD hallgató, ELTE BTK Néprajzi Intézet, fiatal kutató, BTK Néprajztudományi Intézet

Bank Barbara PhD történész, egyetemi adjunktus, NEB tag, PPKE BTK

Benkő Levente történész, újságíró, Babes-Bolyai Tudományegyetem Ökumené Doktori Iskola, doktorandusz, Művelődés közművelődési havilap, főszerkesztő, Magyarvista

Beránková, Helena etnológus, ny. múzeumi kurátor, Moráviai Múzeum, Brno, Cseh Köztársaság

Bereczky Ildikó nyugalmazott harkányi református lelkész

Bimba Brigitta történész, abszolvált PhD hallgató, Debreceni Egyetem Történelmi Doktori Iskola

Bognár Zalán PhD tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, BTK igazgató, MNL Gulág- és Gupvikutató Intézet

Botiková, Marta Prof. PhDr. etnológus, a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának professzora

Fata Márta apl. Prof. Dr. Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Tübingen

Gajdos-Frank Katalin PhD igazgató, Jakob Bleyer Heimatmuseum, Budaörs

Gatti Beáta PhD etnográfus

Göncz László PhD történész, Inštitut za narodnostna vprašanja–Nemzetiségi Kutatóintézet Ljubljana, Szlovénia

Horváth Sándor PhD néprajzkutató, kroatológus, ELTE BDPK, Szombathely

Lábadai Károly néprajzkutató, nyugalmazott egyetemi tanár

Marosi István görögkatolikus áldozópap, a beregszászi Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója

Mohay Tamás DsC egyetemi tanár, ELTE BTK Néprajzi Intézet

Molnár D. Erzsébet PhD főiskolai docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

Murádin János Kristóf PhD habil egyetemi docens, tanszékvezető, Sapientia EMTE, Kolozsvári Kar, Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Tanulmányok Tanszék

Muskovics Andrea Anna PhD néprajzkutató, Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, Budaörs

Nagy István tanár, etnográfus, Szekszárd, I. Béla Gimnázium

Nagy Pál történész, Kisebbségkutató Intézet

Nagy Péter tudományos munkatárs, MTA-SZTE-ELTE Globalizációtörténeti Kutatócsoport

Oravcová, Marianna filozófiatörténész, a Szlovák Tudományos Akadémia Filozófiai és Szociológiai Intézetének nyugalmazott tudományos munkatársa, Szlovák Köztársaság volt diplomatája

Papp Annamária történész, újságíró, Szabadság napilap, rovatvezető, Kolozsvár

Papp Árpád PhD etnográfus, Szabadkai Városi Múzeum

Petro Krisztina egyetemi hallgató, ELTE BTK Néprajzi Intézet

Popély Árpád PhD habil. történész, egyetemi docens, Selye János Egyetem, Komárom, Történelem tanszék; tudományos munkatárs, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

Székely András Bertalan dr. univ., művelődésszociológus, kisebbségkutató, EMMI ny. főtanácsadója

Tóth Ágnes DSc, történész, kutatóprofesszor, Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet kutatóprofesszor, Társadalomtudományi Kutatóközpont

Vasvári Zoltán etnográfus, főmuzeológus, MNM Palóc Múzeuma

Zalatnay István PhD református lelkész, egyetemi docens Károli Gáspár Református Egyetem BTK